

DORIVOR KIPREY (IVAN –CHOY) O`SIMLIGINI FOYDALI XUSUSIYATLARI

Eshpulatov Shavkat Yahshiyevich

Farg`ona davlat universiteti, q.x.f.n.

Mamadaliyev Muhammadkarim Zoyirjon o`g`li

Farg`ona davlat universiteti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6539412>

Annotatsiya. Dorivor o`simliklarni yetishtirish, xalqimizni dorivor tabiiy dorivor o`simliklarga bo`lgan talabini qondirish, yangi texnologiyalar asosida farmaseftik dori vositalar, damlamalar ishlab chiqarish. O`zbekiston sharoitida yangi dorivor o`simlikni intraduksiya qilish, karkibidagi moddalarni o`zgarishini aniqlash va qnday xastaliklarga davo ekanligini bilishdan iborat

Kalit so`zlar: dorivor kiprey, ivan-choy, monitoring, prognoz, diagnostika dekonjestan, menopauza.

ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ЛЕКАРСТВЕННОГО КИПРСКОГО (ИВАН-ЧАЙ) РАСТЕНИЯ

Аннотация. Выращивание лекарственных растений, удовлетворение потребности нашего народа в натуральных лекарственных растениях, производство аптечных препаратов, настоек на основе новых технологий. Интродукция нового лекарственного растения в Узбекистане, выявление изменений в его составе и знания о лечении болезней

Ключевые слова: кипарисовик лекарственный, иван-чай, мониторинг, прогноз, диагностика, деконгестанты, климакс.

PROPERTIES OF THE MEDICINAL KIPREY (IVAN-TEA) PLANT

Abstract. Cultivation of medicinal plants, meeting the demand of our people for natural medicinal plants, production of pharmaceutical drugs, tinctures on the basis of new technologies. Introduction of a new medicinal plant in Uzbekistan, detection of changes in its composition and knowledge of the treatment of diseases

Key words: medicinal cypress, ivan-tea, monitoring, prognosis, diagnostics decongestant, menopause

Kiprey Rossiya, Belarus, Ukraina, Moldova, Sibir, Uzoq Sharq, Qozog'iston, Kavkaz va O'rta Osiyodagi o'rmonlarda, o'rmon yalangliklarida, qurigan torf botqoqliklarida, tepaliklar va ularni yonbag'irlarida, ariq, kanal va yo'l yoqalarida, daraxtlar kesilgan, yong'in bo'lgan va boshqa yerlarda o'sadi.

Tor barg Kiprey Qizil bargdoshlar oilasiga mansub ko'p yillik o't o'simlik. Poyasi kam shoxlangan, silindrsimon, balandligi 50-150 sm. Barglari lansetsimon, tekis qirrali, bandsiz yoki qisqa bandi yordamida poya (va shoxlar) da ketma-ket o'rnashgan. Gullari yirik, to'rt (gul bargi ba'zan 5 ta) bo'lakli, to'q qizil-pushti rangli bo'lib, poya (shox) larini uchidagi uzun (10 – 45 sm) shingil gul to'plamiga joylashgan. Mevasi – uzun (9 sm gacha), 4 bo'lakka ochiladigan, qo'zoqsimon ko'sak. Urug'lari uchma popugli.

Iyun-iyul oylarida gullaydi. Ivan-chay yosh novdalari va barglaridan suyuq taomlar pishiriladi, salat tayyorlanadi. Yangi kovlangan ildizini sarsabil va karom o'rnida xom va pishirilgan xolda ishlatish mumkin. Quritilgan ildizidan kofe, quritilgan bargidan – yoqimli hidli, o'ziga xos mazali kapor choyi tayyorlanadi.

Kiprey bargi tarkibida 100-400 mg % S vitamini, qandlar, fitosterinlar, 0,1 % atrofida alkaloidlar, 15 % gacha shilliq, 10 % gacha oshlovchi (pirogallol guruhi), pektin va boshqa moddalar bo'ladi. Kipreni mineral moddalari 23 mg % temir, 13 mg % ni kkel, 2,3 mg % mis, 16 mg % marganes, 1,3 mg % titan, 0,44 mg % molebden, 6 mg % bor va boshqa elementlar tuzlaridan tashkil topgan.

Ildizida taninni yo'qligi va shilliq moddani kamligi aniqlangan. Kipreyni dorivor preparatlari (damlama, qaynatma, choy, nastoyka) tinchlantiruvchi, og'riq qoldiruvchi, o'rab oluvchi, tomir tortishga va yallig'lanishga (ayniqsa yara kasalligida) qarshi ta'sirga ega.

Qadimdan kipreyni preparatlari (suvli yoki spirtli ajratmasi) kislotasi ko'paygan gastiritda, sanchiqda, me'da va o'n ikki barmoq ichak yara kasalligida

yallig'lanish jarayoniga (prostata bezini qattiq o'tadigan va surunkali kasalligida) adenoma, siydik yo'llari va siydik pufagi (qoni) ni hamda prostata bezini operatsiyasidan keyingi yallig'lanishga qarshi davo sifatida ishlatiladi.

Xalq tabobatida o'simlik damlamasi bosh og'rig'ini, uyqusizlikni, quloq, tomoq, burun og'riqlarini va qabziyatdani davolash uchun ishlatilgan hamda, qon oqishini to'xtatuvchi va o'rab oluvchi vosita sifatida, quritilgan o'simlik kukuni (poroshogi) yoki maydalangan – ezilgan quritilmagan bargi bilan yaralarni va sovuq urgan yerlarni davolangan.

Torbargli kipreyi suyuq ekstrakti yomon sifali (rak, saraton) shishlarga qarshi ta'sirga ega ekanligi tajribalarda aniqlangan.

Ivan - choy (Kiprey) - dorivor xususiyatlar va kontrendikatsiyalar. Eng faollari Ivan choyining dorivor xususiyatlari va kontrendikatsiyasi butun Yevropada, ayniqsa Germaniya va Rossiyada o'rganilgan. O'tning shifobaxsh ahamiyati ilmiy tibbiyotda tan olingan. Bundan tashqari, u ozuqa, oziq-ovqat, manzarali, fitomeliorativ, tuproqni himoya qiluvchi, tolali o'simlik hisoblanadi. 20-asr boshlariga qadar mashhur Koporye choyi (Ivan-choy) Rossiyaning hamma joyida ichilgan, u fermentatsiya va quritishdan keyin pivo sifatida ishlatilgan va YEvropa mamlakatlariga eksport qilingan. Qadimgi kunlarda o't o'tlari unni maydalash va non pishirish, spirtli ichimliklar tayyorlash uchun ishlatilgan. Bahor barglari va poyalaridan salatlar tayyorlandi, ular birinchi taomlarga qo'shildi, tolalardan kuchli iplar, paxmoqlardan esa iplar tayyorlandi.

Ivan choyi dorivor o'simlikning xususiyatlari O'simlikning botanik tavsifi qanday? Uni qaerdan qidirish kerak, qanday yig'ish va quritish kerak? Qaysi kasalliklar uchun bu dorivor o'simlik eng samarali hisoblanadi? Koporye choyi uchun kontrendikatsiyalar bormi? O'sish maydoni Ivan choyi Evroosiyo qit'asining otsu o'simlikidir, garchi ba'zi turlari Shimoliy Amerikada joylashgan. U Yevropaning turli qismlarida, o'rmon-dasht va dasht zonalarida o'sadi. Ko'pincha ignabargli o'rmonlarda o'sadi, o'rmon tozalash joylarini, yong'in joylarini yaxshi ko'radi, lekin butalar paydo bo'lgandan keyin u asta-sekin yo'qoladi. O'rmon-dasht

zonasida nam tuproqlarni afzal ko'radi, ignabargli o'rmonlardagi qumli tuproqlarda yaxshi rivojlanadi va yaxshi ko'payadi. Rossiyada bu o'simlik nafaqat o'rta zonaning aholisiga, balki Sibirga ham yaxshi ma'lum. Botanika xarakteristikasi Ivan choyi o'ti nimaga o'xshaydi? ga qarab iqlim sharoiti, tuproq, yoshi o'simlik 50 sm dan 2 m balandlikda bo'lishi mumkin. Ildiz. U vertikal va gorizontal ravishda rivojlanadi, u ko'p kurtaklari (vegetativ ko'payish uchun) bilan qalin, sudraluvchi ildizpoya bilan ajralib turadi. Poyasi va barglari. Poyasi zaif shoxlangan, tuksiz, tik. Barglari turg'un, navbatma-navbat joylashgan, uchi uchli, to'q tomirli, chetlari bo'ylab tishli, tepasi to'q yashil, yaltiroq, pastdan esa kulrang, och pushti yoki binafsha rangda. Gul. To'rt a'zoli, keng ochilgan, diametri 3 sm gacha bo'lishi mumkin, binafsha, pushti pushti, kamroq och pushti. Inflorescence konussimon cho'tkasi.

Avgust-sentabr oylarida pishgan urug'lar yordamida va vegetativ tarzda ko'paytiriladi. O't o'ti keng bargli. Olovli tog'. O't o'ti mayda gulli. Boshqa dori turlari O't o'tlarining 220 ga yaqin turi mavjud. Ular orasida eng mashhurlari tor bargli o't o'ti (tol-choy), keng bargli, tog ', pushti, shaggy, bezli poyadir. Aksariyat turlarning tarqalish maydoni butundir YYevropa qismi. Ba'zilar Qozog'iston, Kavkaz, Oltoy, janubiy Sibir, Shimoliy Amerikada uchraydi. Ko'pincha kichik gulli o't o'ti dorivor maqsadlarda ishlatiladi. Misol uchun, Germaniyada, yigirmanchi asrning 70-yillaridan boshlab, bu o'simlik farmakopeyada ro'yxatga olingan. O't erkaklar uchun foydalidir, u prostata kasalliklari uchun, quvvatni oshirish uchun buyuriladi. Ba'zi tabiblarning ta'kidlashicha, o'simlik prostata bezining xavfli o'smalarini rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, tinchlantiruvchi ta'sirga ega choy o'rniga mayda bargli o't o'ti ishlatiladi. Xom ashyoni xarid qilish Maysadagi barcha foydali moddalarni saqlab qolish uchun tol choyini qanday yig'ish kerak? Avvalo, ekologik toza hududni tanlash kerak - yo'llar va sanoat zonalari, pestitsidlar va boshqa qishloq xo'jaligi pestitsidlari bilan ishlov berilgan dalalar va ekinlardan uzoqroqda. Majnuntol choyini yig'ish va yig'ish qoidalariga rioya qilish ham muhimdir. Ivan choyini qanday yig'ish kerak.

O'simlikning butun havo qismi dorivor xususiyatlarga ega - gullar, barglar, yosh kurtaklar, poya. Shuning uchun, o'tning butun havo qismi kesiladi, qalin jarohatlaydi olib tashlanadi. Ivan choyini qachon yig'ish kerak. Eng yaxshi vaqt-gullash davri. Iqlim zonasiga qarab iyul yoki avgust oylarida bo'lishi mumkin. Olovli o'tlar bir oy davomida gullaydi.

Qanday quritish kerak. Tabiiy sharoitda quritish tavsiya etiladi, lekin to'g'ridan-to'g'ri quyosh nurisiz. Quruq, shamollatiladigan chodirlar va ayvonlar juda mos keladi. O't vaqti-vaqti bilan yupqa qatlam bilan yotqiziladi. To'liq quritgandan so'ng, gullar ko'k rangga aylanadi. Ivan choyining foydali xususiyatlari 2 yil davomida saqlanadi. Grass yog'och qutilarga, yopiq shisha idishlarga qadoqlangan, ortiqcha namlik va yorug'likdan himoyalangan. shifobaxsh harakat O't o'tining shifobaxsh xususiyatlari: antitumor; dekonjestan; o'rash; antiviral; yallig'lanishga qarshi; allergiyaga qarshi; tinchlantiruvchi; yumshatuvchi; yarani davolash; diaforetik; gematopoetik; antikonvulsant. Sabablari nima shifobaxsh xususiyatlari Ivan choy? Unda: flavonoidlar; taninlar (ko'p taninlar); alkaloidlar; o'simlik tolalari (tsellyuloza); oqsillar (lektinlar); shilimshiq; S vitaminining yuqori miqdori va boy mineral tarkibi; pektinlar; taninlar; Sahara. Laboratoriya tadqiqotlari jarayonida bunday foydali xususiyatlar o't o'ti (tol-choy) - antitumor, antiviral va yallig'lanishga qarshi.

Ginekologiya. O'tning ayollar salomatligi uchun foydali ekanligi isbotlangan: u yallig'lanishni engillashtiradi, tuxumdonlar va bachadonning yaxshi xulqli o'smalarini, bachadon naychalaridagi yopishqoqlikni yo'q qiladi, bachadondan qon ketishini to'xtatadi. Ko'pincha, Koporye choyi psixo-emotsional fonni uyg'unlashtirish uchun premenopozal davrda buyuriladi.

Dermatologiya. Ivan-choy o'tining dorivor xususiyatlari zamonaviy dermatologiyada keng qo'llaniladi. Psoriaz, ekzemadan infuziyalarni ichish foydalidir, atopik dermatit, skrofula va boshqa allergik teri muammolari. Shuningdek, ta'sirlangan teriga suvli eritmalar bilan ishlov beriladi. Mahalliy davolash. Foydalanish uchun ko'rsatmalar - otit, tonzillit, stomatit, faringit, laringit,

nazofarenkning yallig'lanishi. Kuyishlar, muzlashlar, yaralar, furunkullar, ekzema, toshbaqa kasalligi ham vosita bilan davolanadi. Suvli eritmalarga qo'shimcha ravishda, terining shikastlangan joylariga sepiladigan quruq kukun ishlatiladi. Alkogolli damlamadan losonlar va kompresslar kasal bo'g'imlarga qo'llaniladi. Olovli o'tlarning kontrendikatsiyasi qanday? Rasmiy ko'rsatmalarda Ivan choyi homiladorlik, laktatsiya, individual intolerans paytida taqiqlanganligini ko'rsatadi. Qattiq va keng qamrovli kontrendikatsiyalar yo'qligiga qaramay, har qanday surunkali kasalliklar uchun tibbiy maslahat talab qilinadi. Dozani oshirib yuborish va uzoq muddatli foydalanish bilan kiprey choyi ovqat hazm qilish tizimiga bir qator yaxshi ta'sir ko'rsatadi.

Dori-darmonlardan tashqari, u ko'pincha uy bekalari tomonidan pishirishda ishlatiladi. Dalilsiz tibbiyot davrida, zamonaviy dori-darmonlar bo'lmaganda, ko'plab kasalliklar dorivor o'tlar bilan davolangan. An'anaviy tabiblar dorivor o'simliklar shohligining ko'plab vakillarini, ulardan kompozitsiyalar va kolleksiyalarni bilishadi. Ular orasida Ivan-choy kabi ajoyib o't bor.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi hududini o‘simliklar karantinidagi zararli organizmlardan himoya qilish va o‘simliklar karantini sohasida ruxsat berish tartib-taomillaridan o‘tish tartibi to‘g‘risidagi Nizomlar. Toshkent 2018 y. 119b
2. Sh.Sheraliyev. O‘simliklar karantinida fitoekspertiza.Toshkent.2008y. Karantin tekshiruvi va ekspertizasida namunalarni tanlash usullari. Toshkent 2016.
3. Nurmatov Sh., Mirzajonov Q, Avliyoqulov A va b. Dala tajribalarini O‘tkazish uslublari. –Toshkent: O‘zPITI, 2007.
4. Sulaymonov B.A., Boltaev.B.S va b. O‘simliklar klinikasida bog‘, tokzor va dala ekinlarining zararkunanda, kasalliklarini aniqlash hamda ularga qarshi kurashish usullari. – Toshkent: Navro‘z, 2018.
5. Murodov B.E va b. O‘zbekiston Respublikasi hududida tarqalgan karantindagi zararkunanda va begona o‘tlar ro‘yxati.- Toshkent: Munis desing group, 2018.
6. Хайдаров, Ж., Мамадалиев, М., Эргашова, Х., & Орифжонова, У. (2021, August). USE OF BIOLOGICALLY ACTIVE SUBSTANCES IN PEST
7. Ш Эшпулатов, Н Тешабоев, М Мамадалиев. INTRODUCTION, PROPERTIES AND CULTIVATION OF THE MEDICINAL PLANT STEVIA IN THE CONDITIONS OF THE FERGHANA VALLEY
8. N Teshaboyev, M Mamadaliyev, G Abdullayeva, S Matmisayeva
FIGHT AGAINST THE SPIDER IN THE FIG
9. J Xaydarov, N Teshaboyev, M Mamadaliyev, S Voxobova. (2021, August).
QUARANTIC FACILITIES OF PLANTS IN GREENHOUSES AND WAYS
TO INCREASE THE EFFICIENCY OF FIGHTING AGAINST THEM